

Novootkriveno visinsko gradište Lepavina - Gradina i memorija o kaštelu Vina

Tkalčec, Tatjana; Valent, Ivan

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2024, XX, 152 - 164**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.33254/aia.20.1.9>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:511772>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XX - 2024

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Glavna i odgovorna urednica / Editor in chief
Katarina Botić

Tehnički urednici / Technical editors
Katarina Botić
Marko Dizdar

Uredništvo / Editorial board
Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Hrvoje Kalafatić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Siniša Krznar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Andreja Kudelić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Asja Tonc, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Marina Ugarković, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Mario Gavranović, Austrian Archaeological Institute, Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria
Boštjan Laharnar, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija
Alenka Tomaž, Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd, Srbija
Perica Špehar, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija
Miklós Takács, BTK Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities ELKH, Budapest, Hungary

Izdavački savjet / Editorial committee

Juraj Belaj, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Saša Kovačević, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Branka Migotti, Zagreb, Hrvatska
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ante Rendić-Miočević, Zagreb, Hrvatska
Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Tihomila Težak-Gregl, Zagreb, Hrvatska
Tatjana Tkalčec, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Željko Tomičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Hrvatska
Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar, Hrvatska
Snježana Vrdoljak, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Prijevod na engleski / English translation
Marko Maras i autori

Lektura / Language editor
Katarina Botić i autori (hrvatski jezik/Croatian)
Marko Maras (engleski jezik/English)

Nakladnik / Publisher
Institut za Arheologiju
Institute of Archaeology

Adresa uredništva / Editor's office address

Institut za arheologiju
/ Institute of Archaeology
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tel 385 (0) 1 615 0250
fax 385 (0) 1 605 5806
e-mail: iarh@iarh.hr
web: http://www.iarh.hr

Dizajn / Design
Umjetnička organizacija OAZA

Korektura / Proofreaders
Katarina Botić

Računalni slog / Layout
Hrvoje Jambrek

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indekse: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam. / Annales Instituti Archaeologici are included in the indexes: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam.

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske. / Made with the financial support of the Ministry of Science, Education and Youth of the Republic of Croatia.

E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/en/aia> / E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom. / This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

DOI 10.33254

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

SADRŽAJ – CONTENTS

6

Uvodna riječ
Introduction

Prethodna priopćenja Preliminary reports

9–24

Andreja Kudelić
Damir Kliškić
Natali Neral
Mia Marijan

Sirovina, tehnike i upotreba brončanodobne lončarije s nalazišta Dugiš u Otoku kod Sinja
Raw materials, techniques, and use of Bronze Age pottery from Dugiš site in Otok near Sinj

25–33

Marinko Tomasović †

Arhajski i početni faroški proizvodni tip Korint B amfore s gradinskog lokaliteta Sveti Petar u Makarskoj
The Archaic and early Pharos production type of Corinthian B amphora from the hillfort site of Sveti Petar in Makarska

34–53

Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica

Rezultati istraživanja nalazišta Zakotorac – Gomile 2021. godine
Results of the 2021 excavations at the Zakotorac – Gomile site

54–64

Tomislav Bilić
Ivan Mirnik
Hrvoje Potrebica

Posthumous drachm of Alexander III from Kaptol – Gradca (south-central Pannonia)
Posthumno kovana drahma Aleksandra III. s lokaliteta Kaptol – Gradca (središnja južna Panonija)

65–78

Hrvoje Potrebica
Ivana Ožanić Roguljić
Sanda Hančević
Marta Kalebota

Lumbarda – Sutivan, nalaz keramike tipa Crecchio
Lumbarda – Sutivan, Crecchio-type pottery find

79–106

Pio Domines Peter
Ana Konestra

Arheološki nalazi s položaja ulica Mile Magdića 8 u Senju i nove spoznaje o topografiji kasnoantičkog i srednjovjekovnog Senja
Archaeological finds from the site at Mile Magdića Street 8 in Senj and new insights into the topography of late Roman and medieval Senj

107–125

Igor Kulenović

Arheologija krajolika Novaljskog polja
Archaeology of the landscape of Novaljsko Polje

126–151

Ana Konestra

O još jednom srednjovjekovnom groblju Vinodola: prvi podaci s istraživanja lokaliteta Bribir – Štale
Another medieval cemetery in Vinodol: first data from the Bribir – Štale excavations

152–164

Tatjana Tkalčec
Ivan Valent

Novootkriveno visinsko gradište Lepavina – Gradina i memorija o kaštelu Vina
The newly discovered hilltop site of Lepavina – Gradina and the memory of the kaštel Vina

165–180

Pio Domines Peter

Karakterizacija suhozidnog krajolika brda Mačjak kod Prtljuga (otok Ugljan)
Characterizing the dry stone walled landscape of Mačjak Hill near Prtljug (Island of Ugljan)

Pregledni radovi Review articles

181–193

Snježana Vrdoljak

Zoomorfna figura iz kasnobrončanodobnog
naselja Kalnik – Igrišče

Zoomorphic figurine from the Late Bronze Age
settlement of Kalnik – Igrišče

194–217

Šiniša Krznar

Željko Krnčević

Kristina Turkalj

Luguše i Eraci – dva ranosrednjovjekovna groblja
na rubu Danilskog polja

Luguše and Eraci – two early medieval cemeteries
on the edge of Danilsko Polje

Kratko priopćenje Short communication

218–224

Juraj Belaj

Tea Kokotović

Sebastijan Stingl

Arheološka istraživanja lokaliteta Gradišče kod
Margečana 2023. godine

Archaeological excavations of the Gradišče site
near Margečan in 2023

225–228

Upute autorima

Guidelines for Contributors

Dvadeset godina časopisa Annales Instituti Archaeologici Twenty years of the Annales Instituti Archaeologici journal

Nakon ratnih razaranja zadnjeg desetljeća 20. stoljeća, započela su veća ulaganja u infrastrukturnu izgradnju, posebno većih prometnica, čime je započelo razdoblje velikih zaštitnih arheoloških istraživanja. Paralelno je započelo znatnije ulaganje u razvoj kulture i znanosti, te posljedično i jačanje djelatnost Instituta za arheologiju. Vrlo brzo se javila ideja o objedinjavanju kraćih godišnjih izvješća terenskih istraživanja Instituta u jednu publikaciju, no format znanstvenog časopisa Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu nije odgovarao takvim potrebama. Stoga je 2005. godine utemeljen novi časopis pod nazivom Annales Instituti Archaeologici – AIA (Godišnjak Instituta za arheologiju) koji od samog početka izlazi jednom godišnje (jedan volumen, jedan broj).

Prvi volumen časopisa (I/2005) izdan je 2005. godine i objedinio je 13 radova. Osim tiskanog izdanja (ISSN 1845-4046), časopis je vrlo brzo počeo izlaziti i u elektroničkom izdanju (ISSN 1848-6363) na centralnom portalu znanstvenih i stručnih časopisa Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/aia>). Radovi u idućem volumenu (II/2006) bili su recenzirani, no ta praksa nije nastavljena. Do volumena VIII/2012 časopis je izlazio u oba formata, ali je zbog nedostatka sredstava do danas zadržano samo elektroničko izdanje. Od volumena X/2014 do XVII/2021 u časopisu je objavljivana i ostala djelatnost Instituta koja je od 2022. godine izdvojena u posebno godišnje izvješće

Following the war-ravaged final decade of the 20th century, substantial investments were initiated in the construction of infrastructure, particularly in major roads, thereby initiating a period of extensive rescue archaeological research. Simultaneously, significant investments were initiated in the advancement of culture and science, resulting in the enhancement of the Institute of Archaeology's activities. The idea of combining the Institute's shorter annual field research reports into one publication quickly emerged, but the format of the scientific journal Prilozi Instituta za arheologija in Zagreb did not meet such needs. As a result, in 2005, a new journal was founded under the name Annales Instituti Archaeologici – AIA (Annual of the Institute of Archaeology), which has been published annually (one volume, one issue) since its inception. The first volume of the journal (I/2005) was published in 2005 and included 13 papers. In addition to the printed edition (ISSN 1845-4046), the journal soon commenced publication in electronic format (ISSN 1848-6363) on the central portal for scientific and professional journals Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/aia>). The papers in the next volume (II/2006) were peer-reviewed, however, this practice was not continued. Until volume VIII/2012, the journal was published in both formats, but due to lack of funds, only the electronic edition has been retained to this day. From volumes X/2014 to XVII/2021, the journal

Instituta dostupno na mrežnoj stranici (<https://www.iarh.hr/hr/institut/godisnje-izvjesce-instituta/>).

Posustajanjem velikih infrastrukturnih radova, sve jačim tržišnim natjecanjem te promjenom sustava financiranja znanstvene djelatnosti, dugogodišnja forma terenskih izvješća više nije bila pogodna za objavljivanje aktivnosti koje su provedene u sklopu pojedinih znanstvenih projekata, pa je u časopis uvedeno više promjena. Umjesto objava isključivo terenskih izvješća djelatnika Instituta, 2020. godine uveden je recenzentski postupak te je časopis počeo objavljivati sve kategorije radova, osim izvornih znanstvenih, otvarajući se pri tome širem krugu autora. Uvedena je forma proširenog sažetka na stranom jeziku kako bi međunarodna vidljivost radova bila što veća, a zadržana je objava na hrvatskom jeziku, te uvedena mogućnost objave radova na stranom jeziku za strane autore uz prošireni sažetak na hrvatskom jeziku. Zatim je 2021. (Vol. XVII) izmijenjen dizajn naslovnice, a 2022. godine (Vol. XVII) i unutrašnji izgled časopisa. Od volumena XIX/2023 za sve znanstvene radove uvedeno je korištenje doi identifikatora (10.33254/aia). Uvođenjem ovih promjena i podizanjem kvalitete radova, časopis je stekao uvjete za indeksiranje u međunarodnim bazama (Web of Science i Scopus).

U dvadeset godina izlaženja, časopis je vodilo troje glavnih urednika: Željko Tomičić (Vol. I/2005 – VIII/2012), Marko Dizdar (Vol. XIX/2013 – XVI/2020) i Katarina Botić (od Vol. XVII/2021).

Dinamičnost promjena u sadržaju i uredničkoj politici časopisa u stopu je pratila razvoj u znanosti, visokom obrazovanju, kulturi i društvu općenito. Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine stvoreni su uvjeti stabilnijeg financiranja znanstvene djelatnosti, time i izmještanja fokusa sa stručnih na znanstvene teme. No, tek su događaji 2020. godine, obilježene pandemijom koronavirusa i potresima, potaknuli bržu transformaciju sadržaja časopisa i uredničke politike. Društvene promjene koje su uslijedile 2023. godine već nagovještaju smjer daljnjeg razvoja časopisa, ali to ostavljamo za iduće brojeve.

also published other activities of the Institute, which from 2022 have been separated into a special annual report of the Institute available on the website (<https://www.iarh.hr/hr/institut/godisnje-izvjesce-instituta/>).

With the slowing down of large-scale infrastructure works, increasing market competition, and changes in the system of financing scientific activities, the long-standing form of field reports was no longer suitable for publishing activities carried out as part of individual scientific projects, so several changes were introduced to the journal. Instead of publishing only field reports by Institute employees, in 2020 a peer-review process was introduced and the journal began publishing all categories of papers, except for original scientific papers, opening up to a wider circle of authors. The form of an extended abstract in a foreign language was introduced to increase the international visibility of the papers, while publication in Croatian was retained, and the possibility of publishing papers in a foreign language for foreign authors with an extended abstract in Croatian was introduced. Then, in 2021 (Vol. XVII), the cover design was changed, and in 2022 (Vol. XVII) the internal layout of the journal followed. From volume XIX/2023, the use of DOI identifier (10.33254/aia) was introduced for all scientific papers. By introducing these changes and improving the quality of the papers, the journal has gained the conditions for indexing in international databases (Web of Science and Scopus).

In its twenty years of publication, the journal has been led by three editors-in-chief: Željko Tomičić (Vol. I/2005 – VIII/2012), Marko Dizdar (Vol. XIX/2013 – XVI/2020) and Katarina Botić (from Vol. XVII/2021).

The dynamics of changes in the journal's content and editorial policy have kept pace with developments in science, higher education, culture and society in general. The accession of the Republic of Croatia to the European Union in 2013 created conditions for more stable financing of scientific activities, thus shifting the focus from professional to scientific topics. However, it was only the events of 2020, marked by the coronavirus pandemic and earthquakes, that prompted a more rapid transformation of the journal's content

Na kraju, bez autora, a posebno anonimnih recenzenata koji uvijek spremno odvajaju svoje vrijeme, kvaliteta sadržaja i opstanak časopisa Annales Instituti Archaeologici ne bi bili mogući. Zato svima hvala na uloženom trudu.

Katarina Botić

and editorial policy. The social changes that followed in 2023 already hint at the direction of the journal's further development, but we will leave that for future issues.

Finally, without the authors, and especially the anonymous reviewers who always willingly give of their time, the quality of the content and the survival of the journal Annales Instituti Archaeologici would not be possible. Therefore, thank you all for your hard work.

Dosadašnji brojevi časopisa Annales Instituti Archaeologici / Previous issues of the journal Annales Instituti Archaeologici

Godina izdanja / Year of publication	Godište broja / Year of issue	Broj (volumen) / Number (volume)	Format izdanja / Publication format	Ukupan broj radova / Total number of papers	Ukupan broj stranica / Total number of pages
2006	2005	I	tiskano i elektroničko / printed and electronic	13	86
2007	2006	II	tiskano i elektroničko / printed and electronic	18	101
2007	2007	III	tiskano i elektroničko / printed and electronic	19	98
2009	2008	IV	tiskano i elektroničko / printed and electronic	21	115
2010	2009	V	tiskano i elektroničko / printed and electronic	31	150
2011	2011	VI	tiskano i elektroničko / printed and electronic	22	121
2012	2011	VII	tiskano i elektroničko / printed and electronic	26	121
2013	2012	VIII	tiskano i elektroničko / printed and electronic	26	156
2013	2013	IX	elektroničko / electronic	27	194
2014	2014	X	elektroničko / electronic	35	215 (228)
2015	2015	XI	elektroničko / electronic	25	141 (148)
2016	2016	XII	elektroničko / electronic	36	222 (234)
2017	2017	XIII	elektroničko / electronic	29	181 (190)
2018	2018	XIV	elektroničko / electronic	24	160 (173)
2019	2019	XV	elektroničko / electronic	28	238 (251)
2020	2020	XVI	elektroničko / electronic	23	301 (314)
2021	2021	XVII	elektroničko / electronic	24	258 (268)
2022	2022	XVIII	elektroničko / electronic	16	222
2023	2023	XIX	elektroničko / electronic	11	151

Novootkriveno visinsko gradište Lepavina – Gradina i memorija o *kaštelu Vina*

The newly discovered hilltop site of Lepavina – Gradina and the memory of the *kaštel Vina*

Prethodno priopćenje >
Srednjovjekovna arheologija
Preliminary report >
Mediaeval archaeology

Tatjana Tkalčec¹
Ivan Valent²

(1) Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tatjana.tkalcec@iarh.hr
ORCID: 0000-0003-3963-7706

(2) Muzej grada Koprivnice
Trg Leandera Brozovića 1
HR-48000 Koprivnica
ivalent@muzej-koprivnica.hr

Primljeno Received 05. 11. 2024.
Prihvaćeno Accepted 23. 12. 2024.
doi.org/10.33254/aia.20.1.9

Ključne riječi: prapovijesna gradina, visinsko kasnosrednjovjekovno gradište, manastir Lepavina, Lepavina – Gradina, eneolitik, kasno brončano doba, kasni srednji vijek

Key words: prehistoric hillfort, late medieval hillfort, Lepavina monastery, Lepavina – Gradina, Eneolithic, Late Bronze Age, Late Middle Ages

U radu je predstavljeno novootkriveno visinsko gradište Lepavina – Gradina koje se nalazi nedaleko pravoslavnog manastira Lepavina (Koprivničko-križevačka županija). Središnje uzvišenje kružnoga tlocrta branjeno je dubokim jarkom i zemljanim bedemom. Iako se lokalitet ne spominje u poznatim srednjovjekovnim izvorima, zabilježen je kasnije u djelima iz 19. stoljeća, kao i u izvorima poput *Letopisa manastira Marče i Lepavine* gdje je njegov položaj prikazao jedan od ljetopisaca, paroh Luka Šešić, na svom crtežu manastirskog imanja 1844. godine. U rekognosciranju provedenom 2024. godine na lokalitetu je pronađena i prapovijesna keramika te je razvidno da je ovaj lokalitet jedan od primjera visinskih kasnosrednjovjekovnih utvrda koje odabiru strateški povoljan položaj nekadašnjih prapovijesnih gradina.

The paper presents the newly discovered hillfort site of Lepavina – Gradina, located near the Orthodox monastery of Lepavina (Koprivnica-Križevci County). The central circular elevated area is defended by a deep ditch and an earthen rampart. Although the site is not mentioned in known medieval sources, it was later recorded in 19th-century works and in sources like the *Chronicle of the Monasteries of Marča and Lepavina*, where its location was depicted by one of the chroniclers, parish priest Luka Šešić, in his drawing of the monastery estate in 1844. Site reconnaissance conducted in 2024 found prehistoric pottery, indicating that this site is an example of Late Medieval hillforts that chose the strategically advantageous positions of former prehistoric hillforts.

Uvod

Selo Lepavina razvilo se uz drevnu cestovnu komunikaciju koja blago brežuljkastom dolinom između sjevernijih i južnih većih bregova veže Koprivnicu s Križevcima, te dalje vodi prema Zagrebu. Južno od vodotoka Koprivnička rijeka, koji teče paralelno sa spomenutom prometnicom, pruža se ogranak suvremenog sela koji stremi prema jugu (a predstavlja najstariji dio mjesta, naseljen u ranome novom vijeku – manastirski *prnjavor*, tj. manastirsko imanje sa selištem), gdje se preko manjeg brda teren opet spušta u udolinu u kojoj se podno južnih i istočnih istaknutih brjegova smjestio pravoslavni manastir Lepavina s crkvom Vavedenja Presvete Bogorodice. Manastir je osnovan sredinom 16. stoljeća, a podaci o njegovu osnutku vezani su mahom uz kasnije zabilježene povijesne predaje (više o povijesti manastira od osnutka do početka 19. stoljeća vidi u: Petrić 2019). Uz manastir se i danas vežu predaje o čudesnim ozdravljenjima koja se pripisuju štovanju ikone Presvete Bogorodice. Ovo je mjesto privlačilo i dalje privlači hodočasnike i namjernike u potrazi za ljekovitom vodom iz manastirskog izvora.

Utvrda se u suvremenoj stručnoj literaturi ne spominje, a njeno postojanje bilo nam je poznato tek iz suvremenih usmenih predaja.¹ Međutim, nakon dojava lugara Ivana Česija o njenom točnom položaju, autori su uspjeli precizno locirati lokalitet na terenu, nakon čega je uslijedilo daljnje proučavanje povijesnih izvora i povezivanje povijesnih podataka vezanih uz predaje o osnutku manastira. Pritom su pronađeni vrijedni zapisi o samoj utvrđi, odnosno *Gradini* ili *kastelu/kaštelu Vina*, iz kojih je razvidno da ona u vrijeme osnutka manastira više nije bila u funkciji, ali se spominjala kao važno obilježje u prostoru, o čemu će biti riječi u daljnjem tekstu.²

Geografski položaj i opis lokaliteta

Visinsko gradište³ Lepavina – Gradina nalazi se oko 300 m južno, odnosno blago jugoistočno od manastira, visoko u šumi na sjevernome rubnome dijelu velike katastarske čestice br. 150, katastarske općine Lepavina.⁴

1 Prigodom izrade magistarskog rada o srednjovjekovnim gradištima u Hrvatskoj, T. Tkalčec je još u razdoblju od 2001. do 2004. godine bilo poznato da se negdje oko Lepavine i manastira Lepavina nalazi potencijalno gradište, međutim tada nisu poduzeta istraživanja na tom području da bi se detaljnije locirao lokalitet. Izvor za taj podatak bilo je lokalno stanovništvo na širem području, kao i g. Ivan Zvijerac iz Torčeca, zaljubljenik u arheologiju i starine te dugogodišnji suradnik arheologa.

2 Zahvaljujemo g. Ivanu Česiju koji je Ivanu Valentu ukazao na položaj nalazišta i pružio podatak o geografskim koordinatama, pomoću kojih smo vrlo lako locirali lokalitet. Autori ovog članka lokalitet su obišli 10. listopada 2024. godine.

3 O stručnom terminu za srednjovjekovno *gradište* i prapovijesnu *gradinu* pisano je na drugome mjestu (Tkalčec 2020b: 265–266; 2021: 14–15).

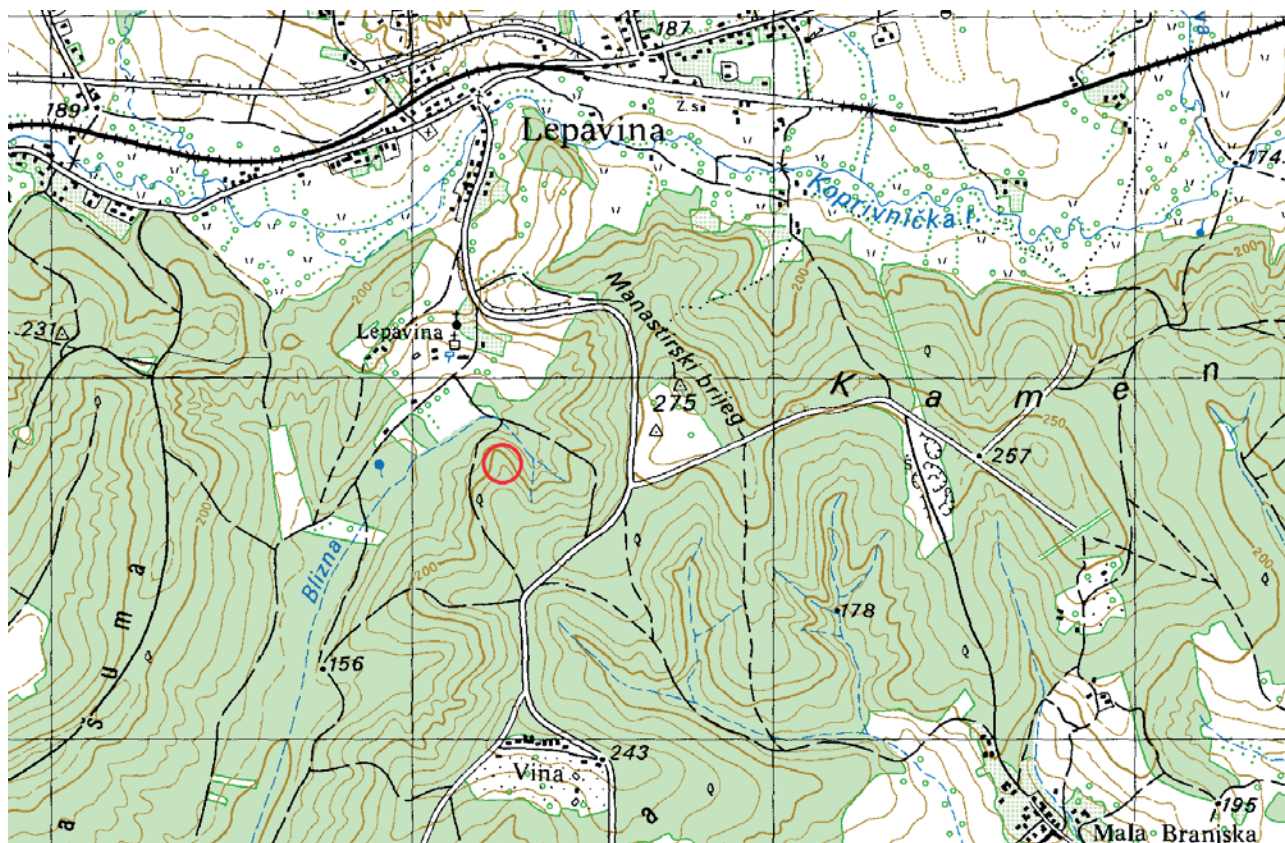
4 U Katastru se šuma, kao i okolno šumsko područje naziva Kamenik. Kao vlasnik predmetne čestice upisana je Srpska Pravoslavna crkva u Hrvatskoj, Eparhija Zagrebačko-ljubljanska, Pravoslavni Manastir Lepavina.

Visinska je utvrda smještena na krajnjem izdanku brdskog lanca, na oko 200 m n.v., što se od strane juga spušta prema sjeveru i nadvija nad udolinom u kojoj je u ranom novom vijeku, uz sam izvor, podignut manastir (karta 1). S utvrde se pruža dobar pogled na zapadnu i sjevernu stranu, odnosno na udolinu u kojoj je smješten manastir, a koja je sa svih strana okružena brjegovima i brdima. Od istočne strane brda utvrda je odvojena dubokim klancem, dok se s južne veže na brdsko područje, od kojeg je odvaja duboko ukopani jarak i bedem koji kružno sa svih strana opkoljuju središnje uzvišenje gradišta. Sa zapadne strane brda na kojem se nalazi gradište nalazi se potok Blizna, koji, kako je razvidno na katastarskom planu iz 1867. godine, izvire tik zapadno od samog manastira i teče udolinom prema jugu, prema selu Sesvetama (Arcanum).⁵ Na suvremenim kartama izvor Blizne kruži oko podnožja brda na kojem se nalazi gradište, skroz od istočne strane i sjevernom stranom prema zapadu, te se dalje slijeva dolinom prema jugu (karta 1).

Dalje prema zapadu, na udaljenijem području, iznova se diže istaknuto brdsko područje pod šumom zvanom Šuma sesvečka. Na suvremenim topografskim kartama položaj utvrde nije obilježen toponimom, a široko okolno brdsko šumsko područje nosi toponime uz koje je vezan sam naziv sela i manastira Lepavina. Na Hrvatskoj osnovnoj karti, na istočnoj strani od utvrde, proplanak usred Šume Lepavine nosi toponim Vina, dok se dalje prema istoku nalaze šumska područja naziva Lipovica i Šuma Lipovica, a još dalje, već prema istočnom području sela Miličani, šume su obilježene nazivom Kamenik. Naziv Vina nosi i krajnji sjeverni ogranak sela Velika Branjska koji se nalazi južno od utvrde na širokom, šumom prekrivenom području zvanom Šuma Lipovica (Hrvatska osnovna karta (HOK), Geoportal DGU). Na topografskoj karti TK 1 : 25 000 također je označen toponimom Vina krajnji sjeverni ogranak sela Velika Branjska koji se nalazi južno od utvrde, dok je istaknuto brdo istočno od utvrde, na koti 275,2, a koje je na Hrvatskoj osnovnoj karti također obilježeno toponimom Vina, ovdje označeno nazivom Manastirski brijeg, a šume dalje prema istoku nazivom Kamenik (karta 1; usp. i šire područje na TK 1 : 25 000, Geoportal DGU). Na katastarskome planu iz 1867. godine ucrtani su vinogradi na spomenutim mjestima indikativnih toponima Vina (i Manastirski brijeg) – istočni položaj nosi toponim Lepavina, a južni, prema selu Branjska nosi toponim Vina, kao i na suvremenim topografskim kartama (Arcanum). Ova je toponimija zanimljiva zbog poveznice sa samim imenom mjesta Lepavina, a o čemu će biti više riječi u poglavlju o narodnim predajama.

Kao što je spomenuto, srednjovjekovna

5 Danas se ne vidi kako taj izvor uz manastir, na koji još uvijek dolaze mnogi ljudi po ljekovitu vodu, ustvari puni potok Bliznu. Međutim, osim što je takva situacija prikazana na spomenutom katastarskom planu, i ljetopisci lepavinskog manastira prenose predaje u kojima se uvijek ističe da je manastir osnovan blizu izvora te da izvor teče manastirskom sjenokošom (usp. dalje u tekstu opisi Maksima Ognjanovića i Luke Šešića).

Karta 1 Položaj nalazišta Lepavina – Gradina (izvor: TK 1: 25 000, 272-3-4 Sokolovac – Zrinski Topolovac, Državna geodetska uprava; prilagodila: T. Tkalčec)

Map 1 Position of the Lepavina – Gradina site (source: TK 1:25000, 272-3-4 Sokolovac – Zrinski Topolovac, State Geodetic Administration; adapted by: T. Tkalčec)

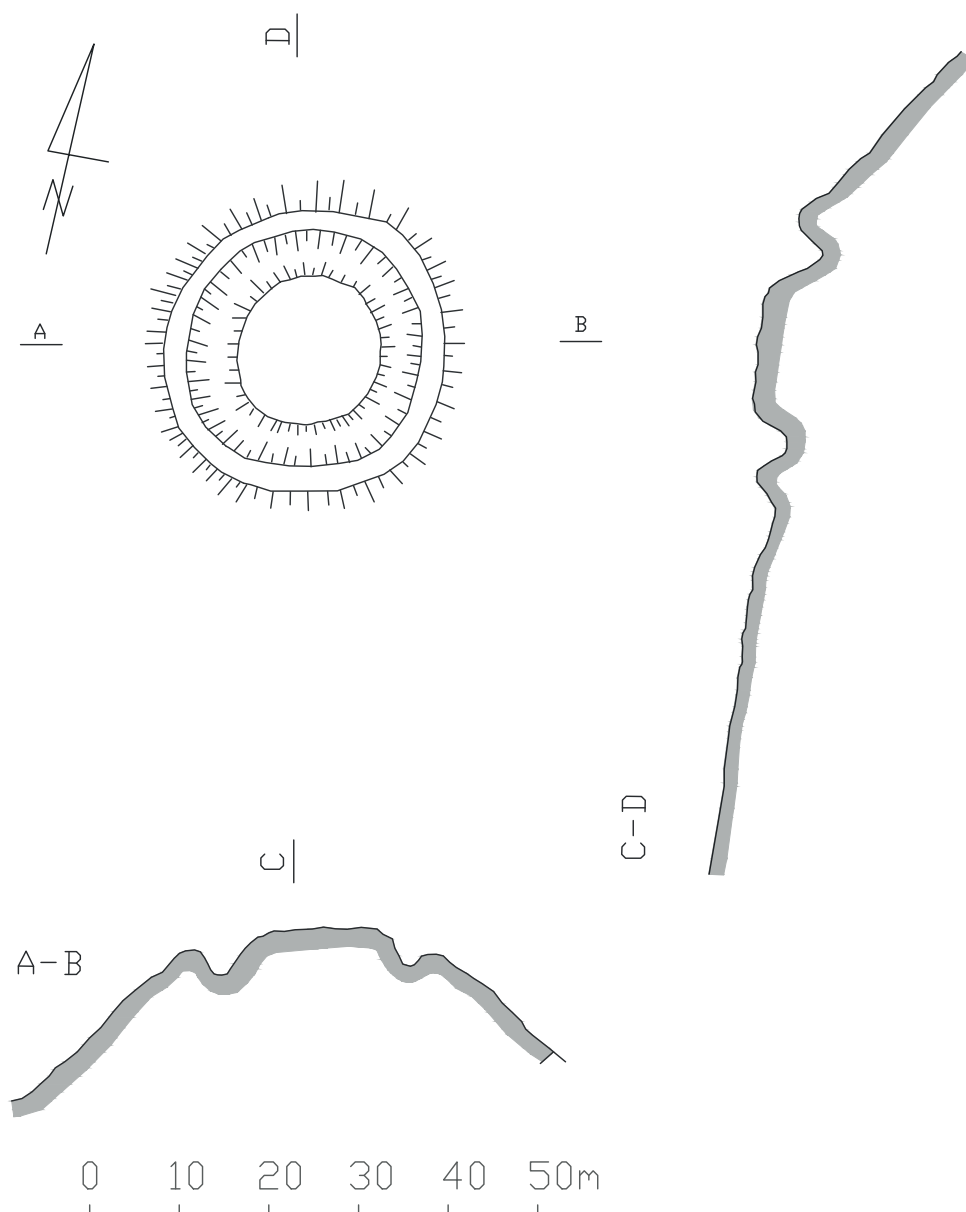
utvrda podignuta je na krajnjem sjevernom izdanku brdskog lanca, na položaju koji se uzdiže oko 35 m iznad udoline u kojoj se na njenom sjevernom dijelu nalazi manastir Lepavina. Čitav lokalitet prekriven je relativno gustom šumom. Visinsko gradište sastoji se od središnjeg uzvišenja gotovo kružnoga tlocrta, koje je okruženo dubokim opkopom i zemljanim bedemom (sl. 1–2). Opkop je ukopan u sami brijeg, a iskopana zemlja iskorištena je za izgradnju bedema. Promjer zaravnog središnjeg uzvišenja iznosi oko 15 m. Na površini središnjeg uzvišenja postoje nepravilne manje udubine, a veće recentne udubine zamijećene su na mjestima urušenog drveća ili iskopa jazavaca. Pri rubovima je plato središnjeg uzvišenja snižen za oko 80 cm, a potom se strmo obrušava u opkop. Opkop je na južnoj polovici lokaliteta dubok oko 4 m od nivoa hodne površine središnjeg uzvišenja, dok je na sjevernoj puno dublji, i do 8 m. Razlog tomu je i prirodna konfiguracija terena, odnosno činjenica da je utvrda usječena u brijeg koji pada s juga prema sjeveru. Pri dnu je opkop širok oko 2 m, nakon čega se uzdiže zemljani bedem. Bedem je na svome vrhu širok oko 2 do 3 m, dok je u osnovici puno širi. Na južnom dijelu bedem doseže istu visinu kao i središnje uzvišenje, dok je na ostalim stranama vidno niži od samoga središnjeg uzvišenja: na zapadnoj i istočnoj strani niži je za oko 2,5 do 3 m, dok je na sjevernoj strani taj pad još izraženiji, za oko 4 m. Na sjeveroistočnoj je strani bedem, čini se,

erodirao, odnosno vrlo je nizak, niži čak za oko 6 m od središnjeg uzvišenja, pa nadvisuje opkop tek za oko 1,5 m (sl. 3). Visinska razlika između dna opkopa i vrha bedema iznosi oko 4–5 m na južnoj polovini utvrde, odnosno 2,5 i 3,5 m na sjeveroistočnoj i sjevernoj strani, dok je na sjeveroistočnome dijelu, kao što je spomenuto, vrlo mala, svega oko 1,5 m.

Pri terenskom pregledu na mjestima gdje su jazavci načinili svoje rupe, u izbačenoj zemlji, zamijećeni su ulomci zapečene zemlje, tj. lijepa (tri sitnija i dva veća komada) te šest ulomaka keramike. Riječ je o manjim ulomcima posuda koji se na osnovi fakture mogu opredijeliti u razdoblje eneolitika i kasne faze kasnobrončanog doba,⁶ od čega bi dva manja ulomka (ulomak tijela i dna posude) mogla eventualno pripadati i razdoblju srednjeg vijeka. Očekivana veća količina kasnosrednjovjekovne keramike nije zamijećena, međutim svakako valja napomenuti da je vidljivost bila izuzetno loša (debeo sloj šumskog lišća) te da su nalazi prikupljeni tek na dva mjesta jazavčevih iskopa na istočnome rubu središnjeg uzvišenja. Površinski nalaz lijepa zamijećen je i južnije izvan područja bedema gradišta.

Brdski jezičac na čijem je krajnjem sjevernom izdanku smješteno visinsko gradište,

6 Na mišljenjima u vezi vremenskog opredjeljenja keramičkih ulomaka zahvaljujemo kolegicama dr. sc. Andreji Kudelić, dr. sc. Dariji Ložnjak Dizdar i dr. sc. Snježani Vrdoljak iz Instituta za arheologiju.

Sl. 1 Skica kasnosrednjovjekovnog visinskoga gradišta Lepavina – Gradina (crtež: T. Tkalčec)
Fig. 1 Sketch of the late medieval Lepavina – Gradina hillfort (drawing by: T. Tkalčec)

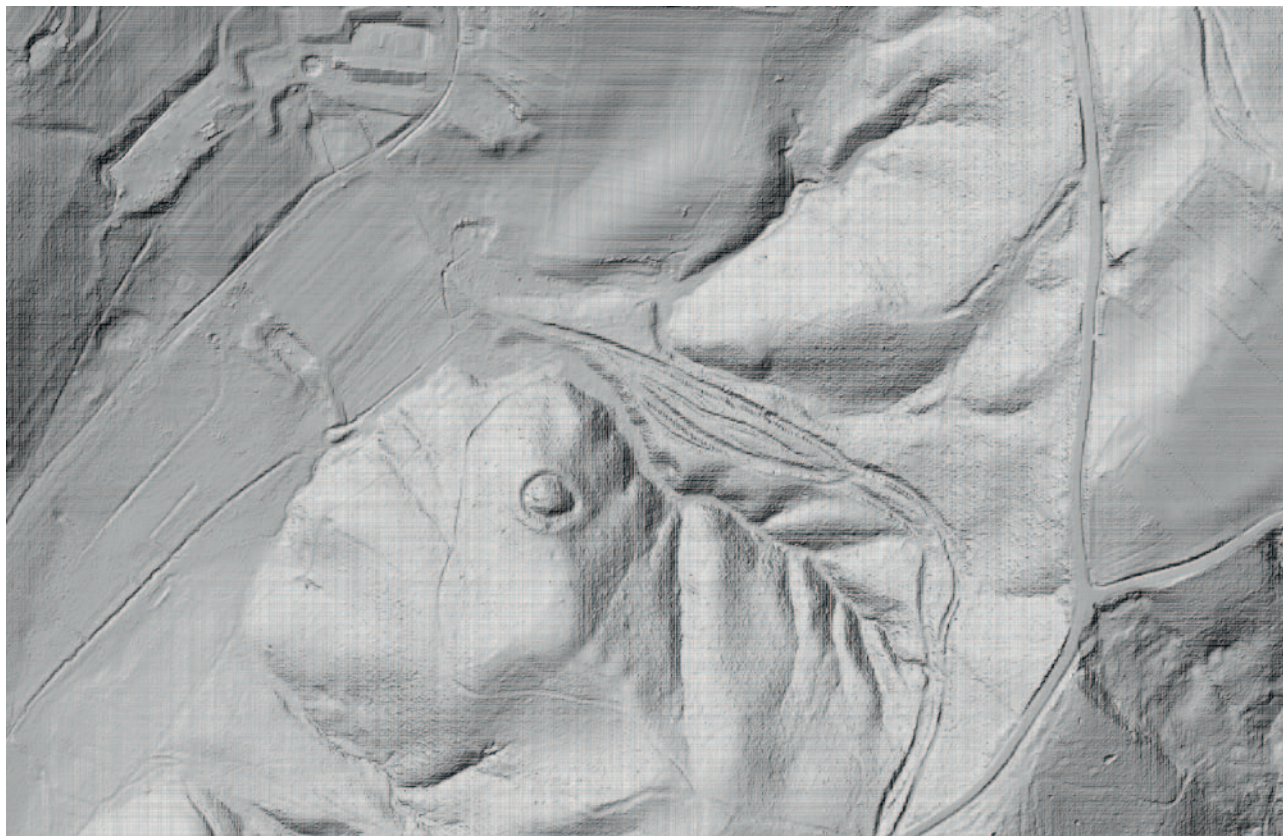
oko 150 m južno od same utvrde također je, čini se, dijelom umjetno oblikovan. Naime, južno od gradišta, na povišenom brdskom području koje za oko 10 m nadvisuje samo gradište, nalazi se prirodna zaravan velike površine (stranica oko 100 do 150 m), koja je možda dijelom i umjetno oblikovana, a svakako je bila pogodna za naseljavanje, vjerojatno još u prapovijesti.

U stručnoj literaturi, kao što je spomenuto, točan položaj ove utvrde nije do sada bio identificiran, no valja napomenuti da se u registrima arheoloških nalazišta i nalaza sjeverozapadne Hrvatske navodi postojanje fortifikacije iz nedeterminiranog razdoblja na položaju Vina kod Lepavine te da su provedena rekognosciranja od strane Muzeja grada Koprivnice (S. Kolar, Z. Marković) pa je za pretpostaviti da je i drugim

arheolozima bilo poznato da tu negdje postoji utvrda. Njen točan položaj i karakter nije bio poznat te je kao položaj zabilježen „brijeg istočno od manastira“, vjerojatno onaj koji na suvremenim topografskim kartama nosi toponim Vina ili Manastirski brijeg, a ta se pozicija ustvari nalazi oko 400 m istočnije od lepavinske Gradine, zvane kaštel Vina (Registar 1990: br. 457; 1997: 179, br. 634).

Povijesni podaci o lokalitetu i narodne predaje

Lokalitet se spominje kao kaštel, kaštel Vina ili Gradina u izvorima (ljetopis i opisi imanja manastira) i djelima autora iz 19. stoljeća u kontekstu narodnih predaja o osnutku manastira ili porijeklu imena

Sl. 2 LiDAR snimak lokaliteta Lepavina – Gradina i okolnog područja (izvor: Državna geodetska uprava, List 2-137-104-11)
 Fig. 2 LiDAR image of the Lepavina – Gradina site and the surrounding area (source: State Geodetic Administration, Sheet 2-137-104-11)

manastira Lepavina. Narodne predaje prenose legendu o princezi koja je u 14. stoljeću zatražila utočište u manastiru i ugasila žeđ čašom dobrog (lepog) vina te je prema tome nadjenuto ime manastiru Lepavina. Svi zapisi donose podatke o vinorodnom kraju koje je obilježilo ovo područje toponimima vezanim uz vino (Vina, Lepavina). Prema predajama, osnivanje manastira datira u sredinu 16. stoljeća pri čemu se spominje i kaštel Vina ili Gradina Vina u blizini koje je manastir osnovan.

Kronološki najstariji spomen *pustog kaštela Vina* donosi lepavinski iguman Maksim Ognjanović 1816. godine, čije je pismo pakračkome protosindelu četrdesetak godina kasnije publicirao iguman Tihon Džebić u časopisu *Glasistine*, pod stalnom rubrikom *Starine srpske* (Džebić 1855: 12). Ognjanović u dokumentu iznosi predaju da je manastir 1550. godine osnovao jeremonah Efreim Vukodabović, rodnom iz Hercegovine, a porijeklom iz manastira Hilendara. „Hodeći poraznim pustinjama zbog straha od Turaka, kriomice je došao ovamo i našavši ugodno mesto za tiho bezmolvije pod gorom u šumi kod jednoga opustelog Kaštela, koji se zvao Vina, kod izvora, sagradio je sebi jednu klet, kolibu, i u njoj se molio.“ (Kašić 1996: 100–101). Ognjanović nadalje navodi da su na sunčanoj istočnoj strani od spomenutoga kaštela Vina, čiji se šanci nalaze u manastirskoj šumi, zasađeni vinogradi (Džebić 1855: 13).

Daljnji spomen kaštela Vina donosi slovački putopisac, etnograf i novinar Ján Čaplovič⁷ (Iohann von Csaplovics) u svome djelu o Slavoniji i Hrvatskoj, objavljenom u Pešti 1819. godine. On donosi legendu o dami i „lepom vinu“ kojim se osvježila te tako nazvala manastir Lepavina (Csaplovics 1819: 210). Također donosi podatak o predaji da je samostan osnovan 1550. godine tako što monah Vukodabović iz Hilandra „blizu napuštenog kaštela Vina čije su ruševine i danas blizu manastira, u blizini izvora malu kolibu podigne“⁸ (Csaplovics 1819: 211). Donosi i drugu predaju o tome kako je 1598. godine monah Gregor, iz manastira Mileševa (*Mileschowo*) u Bosni, došao s još dva kaluđera te određenim brojem istovjernika, obnovivši oštećeni lepavinski manastir. Tada su se ljudi, koji su bili privrženi istočnokršćanskome liturgijskom obredu, počeli češće iseljavati iz Bosne te na prostranoj ravnici ispred spomenutog kaštela Vina graditi sela, pa tako Branjska i Sesvete, oko kojih se nasadilo mnoštvo vinograda. Vinogradi podignuti u blizini kaštela Vina dobili su nazive Lepa Vina, pa je prema tome i manastir kasnije dobio ime (Csaplovics 1819: 212).

⁷ Više o Čaploviču vidjeti u Kudelić 2010: 135–136, bilj. 1.

⁸ Prijevod T. Tkalčec izvornoga njemačkog Čaplovičeva teksta.

Sl. 3 Pogled na sjeveroistočni dio bedema, jarka i središnjeg uzvišenja lokaliteta Lepavina – Gradina (snimila: T. Tkalčec)
Fig. 3 View of the northeastern part of the rampart, ditch and central elevation of the Lepavina – Gradina site (photo by: T. Tkalčec)

Kronološki dalje slijede izvorni zapisi o *opkopu Kastel* i topografski crtež manastirskog imanja s naznačenom pozicijom *drevnog opkopa* paroha Luke Šešića u *Letopisu manastira Marče i Lepavine*, načinjeni oko 1844. godine (sl. 4). To je djelo 2013. godine publicirano u dva toma – prvi s fototiskom izvornog ljetopisa te drugi gdje Tomislav Jovanović donosi prijepis i prijevod cjelovitog djela (Letopis MML 2013a; 2013b).⁹ Jerej (svećenik) Luka Šešić, paroh vlaško-kapelski, autor je vješto izrađenih crteža manastirskog imanja. Na jednome od crteža (na listu 37b) prikazuje topografski položaj Lepavine s ucrtanim geografskim obilježjima, zgradama te gospodarskim i poljoprivrednim površinama označenim slovima, a uz crtež se nalazi legenda s opisom naznačenih jedinica i godinom 1844. (Jovanović 2013: 17). Pod slovom *L.* navodi *drevni opkop* (Letopis MML 2013a: 89), a na crtežu je prikazan u donjem dijelu, u šumi na južnom dijelu manastirskog imanja (sl. 4). Luka Šešić na više mjesta u *Letopisu* slikovito opisuje krajolik u kojem je manastir smješten. O njegovu nastanku prenosi predaju o tome da je monah Visarion

Šerbančić, rodom iz Hercegovine,¹⁰ ostavio sveti Hilandar u Svetoj gori Aton i s na putu umnoženim bratstvom preselio „u ovu vindičku¹¹ stranu u mesto zvano Vinija ili Vinica, u dolinu između Križevačkog vojvodstva i Koprivničke Krajine, pokraj kosine u podnožju, u mali neki opkop zvani Kastel, zarastao u šumu. Do danas se vidi odakle u uzanoj ravnici hladni izvor bistrom vodom beskonačno ističe spuštajući se niz tesne stene doline u manastirsku senokošu.“ (Letopis MML 2013b: 93). Šešić gotovo na znanstveni način utvrđuje da se ne može pouzdano dokazati kako i kada je osnovan manastir, komentirajući mišljenja i predaje koje donosi J. Čaplovič te i sam zapisuje legendu koja pruža zanimljive podatke o porijeklu samog naziva manastira Lepavina (Letopis MML 2013b: 93, 131). Šešić navodi da se porijeklo imena Lepavina može povezati s nazivom gore Vinice, koja je bila nasadena vinovom lozom, ali i s legendom o princezi koja je, okrijepivši se u manastiru „lepim vinom“, nadjenula manastiru ime Lepavina. Princeza iz 14. stoljeća bila je iz „doma princa Ernsta, rođena dama od Odeškalki Ilak“ te je pri putovanju preko Križevaca u Donju Panoniju do Osijeka tražila sklonište

¹⁰ Iz kasnijega Krasićeva rada koji donosi istu predaju, za koju kaže da je zapisana u staroj kronici koja se čuva u selu Kapela (Krasić 1889: 6), možemo zaključiti da je Luka Šešić, koji je bio i kapelski paroh, svakako konzultirao upravo tu kroniku, za koju, nažalost, ne znamo iz koje godine potječe. Međutim, razvidno je da je monah Visarion 1580. ili netom poslije došao u Lepavinu (usp. dalje u tekstu Krasić 1889: 6).

¹¹ Misli se na Varaždinski generalat (Windische Gränze).

⁹ Original Letopisa čuva se u Muzeju Srpske pravoslavne crkve pod signaturom: Z-I-131, Rukopisna zbirka Muzej Srpske pravoslavne crkve, Beograd, Ostavština Radoslava Grujića.

također prenosi legendu o princezi s nešto manje detalja nego Šešić (nema podatka da je princeza bila iz roda Odescalchi iz Iloka) (Krašić 1889: 3),¹³ donosi i predaju anonimnog pisca o osnutku manastira od strane pustinjaka Jevrema Vukodabovića 1555. godine, no ne vjeruje da je točna, kao ni Čaplovičeva godina 1550., već je skloniji godini 1580. u kojoj ili nakon koje, prema staroj kronici što se čuvala u selu Kapela, Visarijon Šerbančić dolazi u mjesto Vina (Vinija ili Vinica) gdje osniva samostan (Krašić 1889: 4–6) te izrijekom kaže: „a jermonah Visarijon, ne mogavši prikupiti bratstva, lutao je neko vreme po pustinji, a najposle izabere sebi lepu dolinu pod gradinom Vinom“ (Krašić 1889: 6) i dalje: „Nastanivši se ovde Visarijon sa ostalim bratstvom, malo po malo podiže sebi i svojim kuću i crkvu drvenu na starim razvalinama, a kaluđeri stanu vršiti svešteničke dužnosti okolnom narodu.“ (Krašić 1889: 7).

O tome da se toponim Gradina, kao i ostala toponimija zabilježena još u 19. stoljeću, očuvao i do novijih dana svjedoče opisi Dušana Kašića koji kaže da se istočno od manastira nalazi brdo zvano Brdo, a zapadno Loza te da se na Brdo „s jugoistočne strane nastavlja brdo Vina u kojem se nalazi ‘Gradina’, a zatim šumovito brdo Lipovica“ (Kašić 1996: 95).¹⁴

Rasprava i zaključna razmatranja

Memorija o postojanju starije utvrde u prostoru gdje se formirao pravoslavni manastir održala se kroz stoljeća sve do današnjih dana. Osobito je vidljiva u djelima iz 19. stoljeća, kada su sačuvani brojni izvorni zapisi te kada se javlja znanstveni pristup sagledavanju i istraživanju prošlosti, kako povijesnih događaja tako i značajnih kulturnih građevina.

Memorija na visinsko gradište Gradina – Lepavina očuvana je u zapisima ljetopisaca i istraživača povijesti iz 19. stoljeća, isključivo vezana

13 Krašićeva je studija zasigurno imala značajan odjek u akademskoj zajednici jer je iz nje crpljen tekst (analiza porijekla imena sela i manastira od „Lepa Vina“, „Lipa Vina“, kao i legenda o princezi) za natuknicu LĚPĀ VĪNA (Lepavina) u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Budmani, Margetić 1904–1910: 9–10).

14 Možda bi i danas starije lokalno stanovništvo još bilo upućeno u postojanje gradine kod manastira, no takvo istraživanje nismo proveli. U šumi u blizini manastira i gradišta autori su naišli na ljude srednje dobi koji su izvozili drvo iz šume, međutim njima nije ništa bilo poznato o lokalitetu. U manastiru smo potražili dodatne informacije, pri čemu nam je otac Marko kazao da nije upoznat s postojanjem grada ili gradine u šumi, ali da se na tom položaju nalazila pozicija starog manastira. Uputio nas je na starijeg jeromonaha, oca Vasilija, starješinu manastira koji je, nažalost, tijekom našeg obilaska bio zauzet te nismo imali prilike s njime razgovarati. Što se tiče ove informacije da je stari manastir bio u šumi, dakle na poziciji Gradine, ona bi se poklapala s podatkom, u obliku kakvom ga donosi paroh Luka Šešić, o preseljenju Visariona Šerbatovića i braće „u mesto zvano Vinija ili Vinica, u dolinu između Križevačkog vojvodstva i Koprivničke Krajine, pokraj kosine u podnožju, u mali neki opkop zvani Kastel, zarastao u šumu.“ (Letopis MML 2013: 93). Šešić pri tom ne kaže da su došli i naselili se, odnosno osnovali samostan pokraj kaštela nego da su preselili u mali neki opkop zvani Kastel, zarastao u šumu. No, to može biti tek način izražavanja a ne preciziranje točnog položaja prvobitne manastirske nastambe. Također, što je zanimljivo, ova predaja koju prenosi Šešić kaže da je Visarion i braća došli u već naseljen kraj, dakle u mjesto Vinija ili Vinica.

uz predaje o osnutku manastira te uz kasnije podatke o samome manastiru odnosno manastirskome imanju. Kao što je to slučaj s mnogim, odnosno u pravilu svim monaškim samostanima, bez obzira na vjeroispovijest, u slučaju Lepavine pomno je odabran povoljan i ugodan položaj za monaški način života. Ovaj položaj, zahvaljujući svojim prirodnim resursima, osigurava samodostatnu ekonomiju manastirskog imanja (plodan kraj za oranice, vinograde, voćnjake, dostupnost pitke vode, vode za ribnjake, drva iz šume itd.). Manastir se nalazi pomalo udaljen od glavne komunikacije, a opet joj je blizu. Pri odabiru mjesta za izgradnju lepavinskog manastira zasigurno su važnu ulogu odigrali mir i prirodna ljepota kraja koji monasima omogućuju posvećivanje duhovnomu životu, a u posjetiteljima manastira pobuđuju osjećaj sklada i duševnoga mira. Ljetopisci i povjesničari 19. stoljeća prenose predaje o nazivu manastira Lepavina vezane uz obilježje ovoga kraja kao vinorodnog kraja. Je li u srednjem vijeku ovdje postojalo i naselje zvano *Vina*, nije poznato. Stoga nije poznato je li *kaštelu* nadjenut naziv *kaštel Vina* u novome vijeku ili taj naziv vuče tradicije iz još starijih vremena. S obzirom na postojanje kasnosrednjovjekovnog gradišta, svakako valja razmotriti da je okolica ovog prostora, koja je arheološki u potpunosti neistražena, zasigurno bila naseljena još u kasnom srednjem vijeku te je, dakako, moguće da je ovaj brdoviti kraj bio bogato zasaden vinogradima. Visinsko gradište svojim morfološkim obilježjima u potpunosti odgovara slici kasnosrednjovjekovnih manjih utvrda koje je diljem srednjovjekovne Slavonije podizalo niže i srednje plemstvo u razdoblju od 13. do kraja 15. stoljeća.

Ova je kasnosrednjovjekovna utvrda u vrijeme osnutka manastira u 16. stoljeću već bila napuštena. Kroničari i povjesničari iz 19. stoljeća o njenom postojanju daju tek usputne podatke, no očito je doživljavaju kao važan marker u prostoru. Spominje se kao *opustjeli kaštel*, *Kaštel Vina*, *kula*, *drevni opkop*, *gradina*, *Gradina*. Narodna imena *gradina*, *gradište*, *gradišće*, *Turski grad* i slično arheolozima su nepogrešiv pokazatelj o postojanju arheoloških nalazišta, najčešće fortifikacijskog karaktera. Ovakvi indikativni nazivi i toponimi nerijetko se odnose na kasnosrednjovjekovna gradišta, no mogu ukazivati i na prapovijesne gradine. Nazivi i toponimi koji se odnose na *gradine* su učestaliji te su uobičajeni kako na kajkavskim tako i na štokavskim govornim područjima, dok su toponimi *gradišće* rjeđi i prisutni su isključivo na prostorima kajkavskog govornog područja (usp. nazive i toponime za 91 gradište na području središnje Hrvatske u Tkalčec 2021: 51–54, tab. 1). Povijesni podaci o položaju lepavinskog gradišta izneseni su tako da se navodi odnos položaja manastira prema utvrđi u opisima osnutka manastira, a kasnije u opisima međa ili imanja navodi se odnos položaja utvrde prema manastiru. Gradište je uvijek predstavljalo važnu točku u prostoru. Kada je riječ o karakteru i izgledu samog gradišta, samo u nekoliko navrata spominje se da je riječ o *drevnom opkopu*, čija je pozicija predstavljena crtežom jeromonaha Luke Šešića iz 1844. godine, *šancima u manastirskoj šumi*

ili pak o *kuli kružnih temelja* iz koje je 1734. godine vađeno *kamenje* za gradnju nove crkve, zamijenivši staru drvenu. Iz toga je razvidno da su ljetopisci i pisci dobro percipirali jarke i bedeme gradišta. Što se tiče indikacija da je postojala kamenom zidana građevina na gradištu, danas o tome na površini samog lokaliteta pod šumskim humusom nema tragova. Dakako, postoji mogućnost da je ovdje riječ o nekoj drugoj kamenoj građevini kružnog tlocrta nedaleko manastira,¹⁵ međutim isto je tako moguće da je na samome gradištu postojao neki zidani objekt koji je u potpunosti razgrađen. U prilog prvoj tezi išao bi podatak o tome da je prvobitna drvena crkva podignuta *na starim razvalinama* – „Nastanivši se ovde Visarijon sa ostalim bratstvom, malo po malo podiže sebi i svojim kuću i crkvu drvenu na starim razvalinama...” (Krašić 1889: 7). U tom smislu možda možemo pomišljati i na to da je podno utvrde postojala i kapela (kojoj bi plemići s lepavinskog gradišta bili donatori), možda rotunda – ukoliko s njom povežemo i prije spomenuti podatak o ostacima temelja „kule“ kružnog tlocrta, što bi pak ukazivalo na vrijeme podizanja gradišta u 13. stoljeću, međutim ta teza bi se tek arheološkim istraživanjima mogla provjeriti. S druge strane, i sama kasnosrednjovjekovna gradišta mogla su imati kako drvene, tako i zidane građevine. U nekoliko su slučajeva na pojedinim gradištima stariji istraživači zamijetili ostatke kamenom ili opekom građenih zidova koji danas više nisu vidljivi, npr. u bjelovarskom kraju Orlovac-grad (Lovrenčević 1990: 144, slika) ili u širem potkalničkom kraju Opoj-grad u Rasinji (Dobronić 1984: 43, slika na str. 108), a ponekad nisu niti u arheološkim istraživanjima pronađeni, kao što je to primjer Gradine u Svetoj Ani kod Đurđevca (Lovrenčević 1985: 184–185; Miholek 2010; Tkalčec 2011).¹⁶ Stoga postoji mogućnost da je utvrda Gradina u Lepavini sadržavala i neki kamenom građeni objekt, od kojeg

15 Valja ovom prigodom napomenuti da se na LiDAR snimku sjeverozapadno od Gradine, tik južno od manastirske doline, a još uvijek na području šume, nalazi suspektna kvadratična formacija veličine oko 15 x 20 m (usp. sl. 2). Čini se da se nalazi na poziciji koja bi još točnije odgovarala odnosu manastirskih zgrada i „drevnog opkopa“ koji je jeromonah Luka Šešić označio na svom crtežu iz 1844. godine. U našim rekognosciranjima ti nam podaci tada još nisu bili poznati pa bi tu poziciju svakako valjalo pronaći na terenu. Valjalo bi provjeriti je li možda riječ o opkopima kvadratične forme. Možda bi tu (unutar eventualnog opkopa) mogla biti i kružna zidana građevine (kapela?) čija grada je korištena za gradnju kasnije lepavinske crkve u 18. stoljeću? Naravno, za sada su ovo pretpostavke, međutim, opet je indikativno da Luka Šešić svoj „drevni opkop“ na crtežu prikazuje na način da je iscrtkanu kružnicu naznačio unutar kvadratičnog okvira. S obzirom na to da paroh Šešić na drugim mjestima drvenu građu, čini se, naznačuje ispunjenim debljim linijama ili točkama (bunar, drveni zvonici na crkvi i kapeli), ispunjene točke u kutovima tog okvira možda bi mogle sugerirati drvene stupove (trijem, ogradu, palisadu?). Lepavinska Gradina, pak, ima ne samo središnje uzvišenje kružnog tlocrta nego i opkopa i bedema, što je i sam L. Šešić morao zamijetiti pa je ustvari neobično da bi za položaj Gradine, koju doduše naziva „drevnim opkopom“, izabrao simbol kružnice unutar kvadrata/pravokutnika.

16 Miholek navodi podatak da je đurđevački književnik Đuka Tomerlin Picok 1940-ih godina na Gradini u Svetoj Ani zamijetio manji ostatak zida koji se danas više ne vidi (Miholek 2010: 162). U probnim arheološkim istraživanjima 2010. godine ustanovljeni su samo ostaci rupa od stupova drvenih građevina (Tkalčec 2011).

danas više nisu vidljivi tragovi u konfiguraciji terena.

Iako su na samoj površini lepavinskog gradišta pronađena tek dva ulomka keramike koja bi mogla pripadati kasnome srednjem vijeku (ulomci su sitni i preciznija datacija nije moguća), dok je površinski nalaza prapovijesne keramike bilo nešto više, nije upitna datacija lokaliteta u razvijeni i kasni srednji vijek jer on svojim istaknutim središnjim uzvišenjem, okruženim dubokim jarkom i zemljanim bedemom predstavlja karakterističan primjer visinskih gradišta, za čiju gradnju je iskorišten prirodni istaknuti brijeg povoljno izvučen nad potočnu dolinu te s drugih strana okružen višim brjegovima. Činjenica da se južno od gradišta nalazi blago proširena zaravan na višem dijelu ovoga prirodnoga jezičca, a na kojoj je pronađen ulomak lijepa, ukazuje na to da je taj prostor u prošlosti bio naseljen. Prema našem iskustvu, takav položaj za naseljavanje nije karakterističan za kasni srednji vijek, već više za prapovijest, odnosno za sam kraj kasnobrončanog doba. Pretpostavljamo da je prapovijesna gradina zauzimala puno veću površinu, dok je negdje između 13. i 15. stoljeća na njenom krajnjem sjevernom dijelu, iznad same doline, podignuto gradište. Slične primjere prapovijesnih većih gradina, na čijim su krajnjim točkama brdskih izdanaka podignute utvrde u kasnom srednjem vijeku, pronalazimo, primjerice, na visinskim gradištima Čepelovac – Gradina u Podravini (Lovrenčević 1985: 187, slika; Tkalčec 2021: 42, sl. 25)¹⁷ ili pak Peršin-grad u Turopolju (usp. detaljan opis utvrde T. Tkalčec koji je publiciran u Latinčić, Regan 2021: 29–30, bilj. 73, kao i skicu N. Milčića u Latinčić, Regan 2021: 29, sl. 15).¹⁸ Odabir položaja za visinsku utvrdu kasnog srednjeg vijeka na nekadašnjem položaju prapovijesne gradine nije neuobičajena pojava niti u širem lepavinskom kraju – na širem području kontakta Podravine i Kalničkog prigorja takve primjere susrećemo, osim u spomenutom Čepelovcu, još i na lokalitetima Prkos – Gradina (Tkalčec 2017: 21–22, sl. 4–5) te Apatovec – Gradec (Tkalčec 2020a: 290–291, sl. 3).

Iako su gradišta prepoznatljiva u krajoliku i unatoč pojačanim naporima za očuvanje ovih kulturnih dobara, mnoga su od njih ugrožena i izložena uništavanju uslijed suvremenih građevinskih radova i teške mehanizacije jer još uvijek nisu uspostavljeni dovoljno učinkoviti

17 Prilikom obilaska čepelovačke Gradine 2009. godine, Bartul Šiljeg i Tatjana Tkalčec primijetili su velike količine prapovijesne, kasnobrončanodobne keramike koja je dospjela na površinu uslijed oštećenja gradišta uzrokovanog duboko usječenim šumskim putem, nastalom uslijed kompletne sječe šume na čitavome brdu i odvoženja drveta. Tom je prilikom utvrđeno da je kasnosrednjovjekovno gradište podignuto na krajnjem sjevernom dijelu nekadašnje prapovijesne gradine koja se proteže na puno većoj površini duž čitavoga brdskog lanca. Vrlo je slično i kod utvrde Peršin-grad u Turopolju te lepavinske utvrde.

18 Valja ipak napomenuti da iako su površinski nalazi iz razdoblja kasnoga srednjeg vijeka, zamijećeni na Peršin-gradu tijekom terenskog obilaska T. Tkalčec 2021. g., bili koncentrirani na samome sjevernom dijelu na površini visinskoga kasnosrednjovjekovnoga gradišta, sporadičnim ulomcima potvrđeni su i na južnijim površinama izduženoga brdskog lanca. Prapovijesna keramika (kasna faza kasnoga brončanog doba) u većoj je koncentraciji pronađena na čitavoj toj površini, ravnomjerno raspoređena.

mehanizmi za njihovu zaštitu. Gradišta koja su skrivena u šumama koje se ne krče, poput lepavinskoga gradišta, imaju veće šanse za očuvanje i prenošenje u naslijeđe budućim naraštajima.

U 16. stoljeću kada je došlo do većeg doseljavanja pravoslavnog stanovništva u ove krajeve¹⁹ te i do osnivanja pravoslavnog manastira, prvi su doseljenici i monasi zasigurno bili duboko svjesni prisustva starog *kaštela* ili *gradine* u prostoru, što se zorno očituje i u ovdje komentiranim očuvanim kasnijim pisanim podacima iz 19. stoljeća. Svakako je utemeljena pretpostavka da je uz srednjovjekovnu utvrdu negdje postojalo i selo, koje se možda zaista zvalo Vina, Vinija ili Vinica. Jeli on propalo (kao i utvrda) u turbulentnim vremenima osmanlijskih opasnosti ili je nastavilo svoj kontinuitet života unutar današnjih okolnih sela, nije poznato. Nedostatak povijesnih izvora iz kasnog srednjeg vijeka i ranog novog vijeka ne omogućuje nam kontinuirano praćenje na koji se način katoličko i pravoslavno stanovništvo identificiralo s postojećim važnim objektima u svome okruženju. Možemo samo slutiti da su prostorni markeri poput crkvi, utvrda ili njihovih ruševina još snažnije bili utkani u njihovu svijest i svakodnevicu.

Napomena

Ovaj je rad nastao u okviru projekta *Transformacije identiteta kroz prošlost* (TIPS) kojeg financira Europska unija – NextGenerationEU.

19 Prva doseljenja pravoslavnog stanovništva na područje Kraljevine Slavonije, pa i Kalničko područje i Podravinu, datiraju još u 15. stoljeće i to zbog služenja u vojnoj posadi Ulricha II. Celjskog koji se 1434. godine oženio kćeri srpskog despota Đurađa Brankovića (više o tome vidjeti dalje u Petrić 2019: 15–16, kao i u dijelu teksta H. Petrića u Petrić, Skiljan 2019: 15–44).

Internetski izvori

Internet sources

Arcanum – Arcanum Maps (Formerly Mapire), Arcanum Database Ltd., Budapest, <https://maps.arcanum.com/en/> (pristupljeno 10. 10. 2024.)

Geoportal DGU – Državna geodetska uprava, <https://geoportal.dgu.hr/> (pristupljeno 10. 10. 2024.)

LiDAR – Multisenzorsko zračno snimanje Republike Hrvatske / Multisensor Aerial Survey of the Republic of Croatia, <https://dgu.gov.hr/multisenzorsko-zracno-snimanje-republike-hrvatske/5700>

Literatura

Bibliography

Budmani, P., Margetić, T. (eds.) 1904–1910, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Dio VI. LEKENIČKI – MORAČICE, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Csaplovics, J. 1819, *Slavonien und zum Theil Croatien, Ein Beitrag zur Völker- und Länderkunde. Theils aus eigener Ansicht und Erfahrung (1809–1812), theils auch aus späteren zuverlässigen Mittheilungen der Insassen*, Zweiter Theil, Hartleben's Verlag, Pesth.

Dobronić, L. 1984, *Posjedi i sjedište templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za likovne umjetnosti 406 (XI), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Džebić, T. 1885, *Starine srpske, Glas istine*, Vol. 2(2), 12–13.

Jovanović, T. 2013, *Letopis manastira Marče i Lepavine*, in: *Letopis manastira Marče i Lepavine. Izvorni tekst i prevod* (priredio i preveo Tomislav Jovanović), Tom II., Muzej Srpske pravoslavne crkve; Muzej Srpske pravoslavne crkve Eparhije zagrebačko-ljubljanske, Beograd, 6–22.

Kašić, D. 1996, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, Muzej Srpske pravoslavne crkve, Beograd.

Krasić, V. 1889, *Manastir Lepavina. Prilog k srpskoj istoriji*, *Letopis Matice srpske*, Vol. 158(2), 1–29.

Kudelić, Z. 2010, *Čaplovičeva povijest Marčanske biskupije, Povijesni prilozi*, Vol. 29(38), 135–182.

Latinčić, D., Regan, K. 2021, *Turopoljske utvrde, Studia lexicographica*, Vol. 15(29), 7–49.

Letopis MML 2013a, *Letopis manastira Marče i Lepavine, Izvorni tekst i prevod* (priredio i preveo Tomislav Jovanović), Tom I. (fototisak), Muzej Srpske pravoslavne crkve; Muzej Srpske pravoslavne crkve Eparhije zagrebačko-ljubljanske, Beograd.

Letopis MML 2013b, *Letopis manastira Marče i Lepavine, Izvorni tekst i prevod* (priredio i preveo Tomislav Jovanović), Tom II. (prijepis i prijevod), Muzej Srpske pravoslavne crkve; Muzej Srpske pravoslavne crkve Eparhije zagrebačko-ljubljanske, Beograd.

Lovrenčević, Z. 1985, *Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji, Podravski zbornik*, Vol. 11 (=Podravski zbornik '85), 168–199.

Lovrenčević, Z. 1990, *Srednjovjekovne gradine u Bilogori*, in: *Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-bilogorskoj regiji*, Znanstveni skup, Koprivnica, 14. – 17. X. 1986., Majnarić Pandžić N. (ed.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 14, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 139–141.

Miholek, V. 2010, *Prilog poznavanju povijesti sela Sveta Ana pokraj Đurđevca, Podravski zbornik*, Vol. 36 (=Podravski zbornik 2010), 161–180.

Petrić, H. 2019, *Iz starije povijesti manastira Lepavina, Podravski zbornik*, Vol. 45, 15–27.

Petrić, H., Škiljan, F. 2019, *Iz povijesti Srba Koprivničko-križevačke županije – od prvih doseljavanja do današnjih dana*, Grafocentar, Sesvete.

Registar 1990, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Varaždin.

Registar 1997, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, 2. dopunjeno izdanje, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Bjelovar.

Tkalčec, T. 2011, *Probna arheološka istraživanja visinskog gradišta Sveta Ana – Gradina 2010.*, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. VII, 45–49.

Tkalčec, T. 2017, *Kasnosrednjovjekovna gradišta u široj okolici Križevaca: arheološki prilog poznavanju plemstva srednjovjekovne Križevačke županije, Cris – časopis Povijesnog društva Križevci*, Vol. 19, 15–33.

Tkalčec, T. 2020a, *LIDAR izmjera nalazišta Osijek Vojakovački – Mihalj i širega jugoistočnog kalničkog područja, Annales Instituti Archaeologici*, Vol. 16, 290–291.

Tkalčec, T. 2020b, *Zdenko Vinski i istraživanja gradišta razvijenog i kasnog srednjeg vijeka u Hrvatskoj*, in: *Zdenko Vinski – život i znanstveni rad. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 2016. godine*, Jarak M., Bunčić, M. (eds.), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 265–285.

Tkalčec, T. 2021, *Srednjovjekovne utvrde međuriječja Drave i Save s posebnim osvrtom na prostor Regnum Sclavoniae. Hrvatska arheologija utvrda u suvremenoj europskoj burgologiji i kastelologiji*, in: T. Tkalčec, T. Sekelj Ivančan, S. Krznar, *Arheologija srednjovjekovnih utvrda, naselja i groblja sjeverne Hrvatske*, Monographiae Instituti Archaeologici 5, Belaj J. (ed.), Institut za arheologiju, Zagreb, 7–65.

Summary

The paper presents the newly discovered hilltop site of Lepavina – Gradina, located near the Orthodox monastery of Lepavina (Koprivnica-Križevci County) (Map 1).

The site is not mentioned in contemporary professional literature. Its existence was known only through local memory, which refers to a place called *Gradina* in the woods near the monastery, but its exact location remained unknown until now.

Vernacular names like *gradina*, *gradište*, *gradišče*, *Turski grad* etc. are invaluable indicators for archaeologists, often signifying the presence of archaeological sites, especially castles and fortifications. Such indicative names and toponyms often refer to high and late medieval castles, but they can also indicate prehistoric hillforts and settlements.

The site was discovered during field survey conducted in 2024. Based on its morphology, landscape position, and surface finds of ceramic fragments, it was identified as a medieval castle, a hillfort of the so-called *gradište* type, built upon a portion of a former prehistoric settlement, a hillfort of the so-called *gradina* type.

During the field survey, sporadic surface finds of prehistoric ceramics (Eneolithic, Late Bronze Age) and daub fragments were observed in the earth excavated from badger pits within the castle area, as well as some pieces of daub on the elevated plateau south of the castle. These findings, along with the surrounding terrain configuration, suggest that this site exemplifies high-altitude late medieval fortifications that re-used the strategically favourable position of former prehistoric hillforts. It is likely that the prehistoric hillfort occupied a much larger area, while the castle, dating to sometime between the 13th and 15th centuries, was built on its northernmost section, overlooking the valley. Reusing prehistoric hillfort locations for medieval fortifications is not uncommon even in the wider Lepavina region. In the wider contact area of the Drava region and Kalnik Mountain, similar examples include Čepelovac – Gradina, Prkos – Gradina, and Apatovec – Gradec.

The medieval hillfort is located on the last spur of a mountain range, at an elevation of about 200 m a.s.l., which descends from south to north, overlooking the valley where an Early Modern Period monastery was later built near a spring (Figs. 1–2). Today, the site is overgrown by forest, which likely did not exist when the castle was in use (Fig. 3). In the past, the site, cleared of forest, would have commanded good views of the western and northern sides, encompassing the valley in which the monastery now stands, surrounded by hills on all sides. The central elevated area of the circular ground plan of the castle (with a diameter of about 15 m) is defended by a deep ditch and an earthen rampart. The ditch, excavated directly into the hillside, provided the material for constructing the rampart.

The diameter of the plateau of the central elevation is about 15 m. Measuring from the level of the walking surface of the central elevation, the ditch is about 4 m deep in the southern half of the site, increasing to a depth of 8 m in the northern part. This difference reflects the natural slope of the hill, which descends from south to north, into which the castle was cut. The ditch is about 2 m wide at its base, with the earthen rampart rising alongside it. The rampart is about 2 to 3 m wide at its top, expanding considerably at its base. In the southern portion, the rampart reaches the same height as the central elevated area. However, on the other sides, it is much lower: about 2.5 to 3 m lower on the western and eastern sides, and around 4 m lower on the northern side. On the northeastern side, the rampart seems to have eroded, i.e. it is very low, reaching a height of about 6 m below the central elevation and only about 1.5 m above the ditch (Fig. 3). Consequently, the height difference between the ditch bottom and the rampart top is about 4–5 m in the southern half of the castle, 2.5 to 3.5 m on the northwestern and northern sides, and a mere 1.5 m in the northeastern section. Currently, no visible traces of brick or stone structures remain on the surface.

Although the site is not mentioned in known medieval sources, it appears in later works from the 19th century, and in historical sources such as the *Annals of the Monasteries of Marča and Lepavina*. These sources refer to it variously as a deserted castle, Vina Castle, a tower, or an ancient ditch. Furthermore, one of the monastery chroniclers, priest Luka Šešić, even marked the site's location on his 1844 drawing of the monastery property (Fig. 4).

These records, along with the surviving toponyms, convey the legend of this area as a wine-growing region. The names of the monastery and the village of Lepavina likely derive from wine (from the phrase *Lepa Vina*, meaning “nice wine”). The castle itself is called Vina Castle by monastery chroniclers in the 19th century. Legends about the founding of the monastery recount that the first monks arrived at a place called Vina (also Vinija or Vinica), suggesting the possible existence of a medieval village with that name.

In the 16th century, when significant Orthodox migration occurred in this region and the monastery was established, the first settlers and monks were most probably deeply aware of the presence of the ancient castle. The hypothesis that a village, possibly named *Vina*, *Vinija*, or *Vinica*, existed near the medieval hillfort is well-founded. Whether this village was abandoned (like the castle) in the turbulent times of Ottoman invasions or continued within present-day villages remains unknown. Medieval written sources mentioning this region have not been preserved, and archaeological investigations of the area have not yet been conducted. However, 19th-century written

sources and works indicate that the Gradina site held significance within the landscape. The lack of historical sources from the Late Middle Ages and the Early Modern Period hinders a continuous understanding of how the Catholic and Orthodox populations identified with important buildings and sites in their surroundings. We can only guess that spatial markers like churches, castles, or their ruins were deeply ingrained in their consciousness and daily life.

Acknowledgment

This paper was supported by the project *Transformation of identities through the past* (TIPS) funded by the European Union – NextGenerationEU.